

Capitolul I

Context

O lucrare dedicată unei singure proceduri pornește inevitabil de la prezumția că majoritatea persoanelor interesate să o citească sunt familiarizate cu sistemul general în cadrul căruia operează această procedură. Cu toate acestea, lucrarea se dorește accesibilă și juriștilor care abia au început să studieze Uniunea Europeană sau care au încă nelămuriri în legătură cu unele dintre competențele și instituțiile sale în comparație cu cele ale altor organizații internaționale. Pentru juriștii care au cunoștințe despre Uniunea Europeană, o trecere în revistă a structurii, obiectivelor, instituțiilor și modului de legiferare în cadrul Uniunii poate fi binevenită pentru a reaminti contextul în care operează procedura hotărârilor preliminare. De aceea, capitolul de față își propune o expunere simplificată a trăsăturilor esențiale ale Uniunii Europene, înainte și după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

Cine apreciază cu relativă siguranță că poate răspunde corect la întrebările: Este Uniunea Europeană un stat federal sau o organizație internațională? Există vreo diferență între Uniunea Europeană, Comunitatea Economică Europeană și Comunitatea Europeană? Care sunt libertățile fundamentale ale Uniunii Europene? Ce este piața internă? Care este diferența între așa-ziii „piloni” ai Uniunii Europene? Consiliul, Consiliul Uniunii Europene și Consiliul Europei sunt denumiri diferite pentru aceeași instituție? Care sunt principalele competențe și atribuții ale instituțiilor de bază ale Uniunii? Am „cedat suveranitatea” și în privința afacerilor interne și externe? Care sunt actele adoptate de către instituțiile Uniunii Europene? Sunt ele obligatorii și dacă sunt, pentru cine? Are Uniunea Europeană o Cartă a drepturilor fundamentale ale omului? Care sunt principalele modificări aduse de noul Tratat de la Lisabona? Mai există „Comunități” după intrarea în vigoare a noului tratat? Mai există „piloni”? S-a schimbat ceva în competența instanțelor naționale sau ale Uniunii? – este invitat să omită acest capitol.

Secțiunea 1

Uniunea Europeană

§.1. Uniunea Europeană înainte de 1 decembrie 2009

Natura și structura UE. Uniunea Europeană este o structură hibridă, (încă) o organizație internațională cu trăsături de stat federal,¹ înființată prin Tratatul de la Maastricht, în vigoare din anul 1993. Acest tratat s-a adăugat celor trei tratate încheiate în anii '50 între 6 state europene (Franța, Germania, Italia, Belgia, Luxemburg, Țările de Jos), prin care se reglementau în comun diverse domenii ale vieții lor economice. Prin Tratatul privind Uniunea Europeană (de la Maastricht), au fost supuse reglementării comune, dar de o manieră diferită, la care ne vom referi mai jos, alte două mari dimensiuni din viața statelor în afara dimensiunii economice: externele și internele.

România este stat membru al acestei entități de la 1 ianuarie 2007.²

Comunitățile Europene. Prin cele trei tratate încheiate în anii '50, statele membre fondaseră trei „Comunități”, trei organizații internaționale separate, diferite, dotate cu instituții supranaționale proprii. Aceste instituții au fuzionat destul de curând după înființare, astfel încât din 1965 cele trei Comunități au avut un singur set de instituții. Două dintre cele

¹ În doctrina străină au fost folosite diverse sintagme în încercarea de a captura esența sa unică. Alan Dashwood, profesor de drept european la Universitatea Cambridge, avocat și autor de referință în domeniu, propune „ordine constituțională de state suverane” sau chiar „fедераție de state suverane” („The Relationship between the Member States and the European Union/European Community”, CMLRev, 2004, p. 355-381). Regretatul profesor Schermers de la Universitatea din Leiden observa că particularitatea UE constă în unitatea sistemului de drept pe care îl creează. Organizațiile internaționale își adoptă de regulă normele prin intermediul tratatelor și convențiilor, acestea din urmă intrând în vigoare abia după ratificarea lor de către statele-parte. Nu toate statele ratifică toate convențiile, ceea ce atrage o aplicare diferită din punct de vedere teritorial. Spre deosebire de acestea, UE posedă un corp uriaș de norme care se aplică concomitent în toate statele sale membre, formând un sistem unitar de drept. Curtea de Justiție are meritul de a fi vegheat peste ani la păstrarea acestei omogenități și uniformități de aplicare (*H. G. Schermers, D.F. Waelbroeck, Judicial Protection in the European Union*, ed. a VI-a, Kluwer Law International, Haga, 2001, p. 5-6).

² Tratatul de aderare a Republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană, semnat la 25 aprilie 2005, JO L157, 21.06.2005, p. 11.

trei Comunități erau specializate pe câte un domeniu economic; ele reglementau gestionarea în comun, la nivel supranațional, a unor resurse vitale după cel de-al doilea război mondial: una cărbunele și oțelul (CECO), cealaltă energia atomică (CEEA sau Euratom). A treia organizație, Comunitatea Economică Europeană (CEE), avea o sferă de reglementare mai generală, care cuprindea mult mai multe sectoare de activitate economică, altele decât cele acoperite de celelalte două Comunități.

Prin modificări succesive ale tratatelor, „Comunitățile Europene” au crescut de-a lungul anilor, atât ca număr de membri, prin aderarea altor state europene (în prezent 27), cât și prin diversificarea competențelor și, în cazul CEE, a domeniilor de reglementare la nivel supranațional.

Cel mai important obiectiv al CEE era instituirea și menținerea unei piețe comune între statele sale membre, adică a unui nivel de integrare superior unei zone de liber schimb sau unei uniuni vamale. Zona de liber schimb presupune că între statele membre se desființează taxele vamale, dar fiecare stat își menține propriul tarif vamal în comerțul cu țări terțe. Următorul nivel de integrare economică, uniunea vamală, adaugă la zona de liber schimb elementul unui tarif vamal unic în comerțul cu țările terțe, prin care se realizează astfel pe deplin libera circulație a tuturor mărfurilor între statele participante. Piața comună (sau internă) presupune că, pe lângă libera circulație a mărfurilor care este realizată ca urmare a uniunii vamale, se urmărește și realizarea liberei circulații a persoanelor și capitalului. Libertatea de circulație a mărfurilor, libertatea de circulație a persoanelor, libertatea de a presta servicii și libertatea de circulație a capitalurilor constituie astfel „cele patru libertăți fundamentale”. Forma finală de integrare, uniunea economică și monetară, aduce și unificarea politicilor monetare și fiscale, cu o monedă unică, euro, reglementată de o autoritate centrală.

Atingerea obiectivelor propuse în Tratatul de instituire a CEE urma să aibă loc prin asigurarea unei concurențe libere, nedeterminate, între agenții economici, printr-o politică comună în comerțul cu țări terțe, în agricultură și transport, precum și prin armonizarea legislației statelor membre în măsura necesară funcționării pieței comune. Integrarea economică a statelor membre urma să se realizeze prin două metode: metoda negativă – statele membre se obligau să nu introducă între ele niciun fel de obstacole în calea liberei circulații a mărfurilor, persoanelor, serviciilor și capitalului; metoda pozitivă – instituțiile supranaționale urmau să intro-

ducă măsurile necesare pentru atingerea obiectivelor specifice fiecărui domeniu, inclusiv măsuri de armonizare a legislațiilor statelor membre.

Uniunea Europeană. În contextul funcționării acestor trei tratate, în 1992 a fost încheiat la Maastricht un al patrulea tratat, Tratatul privind Uniunea Europeană (Tratatul UE), prin care, pe de o parte, s-au mai adus modificări celor trei tratate constitutive ale Comunităților Economice, iar pe de altă parte, după cum arătam mai sus, au fost adăugate două mari domenii: politica externă și de securitate (PESC), respectiv justiția și afacerile interne (JAI). Prin aducerea acestor două domenii de interes vital și sensibil pentru un stat în cadrul de cooperare european, s-a progresat către realizarea obiectivului uniunii politice, și nu numai economice, între statele membre. O nouă entitate a fost creată, Uniunea Europeană, cu o structură pentru descrierea căreia s-a folosit binecunoscuta analogie cu fațada unui templu grecesc, cu un fronton care se sprijină pe trei piloni.

Pilonii. Pilonul I, pilonul „comunitar” era reprezentat de domeniile care țin de viața economică, reglementate de cele trei tratate inițiale, CEE, CECO și CEEA (Euratom). Simpla lectură a cuprinsului primului tratat ne oferă o listă din care putem să ne formăm o imagine în legătură cu sfera sa de reglementare: libera circulație a mărfurilor, persoanelor, serviciilor, capitalurilor; agricultura; vizele, azilul, imigrația (domeniu adus printr-o modificare ulterioară a Tratatului UE din sfera justiției și afacerilor interne în sfera comunitară); transporturile; concurența; politica economică și monetară; ocuparea forței de muncă; politica comercială comună; cooperarea vamală; politica socială, educația, formarea profesională și tineretul; cultura; sănătatea publică; protecția consumatorilor; rețelele transeuropene; industria; coeziunea economică și socială; cercetarea și dezvoltarea tehnologică; mediul; cooperarea pentru dezvoltare; cooperarea economică, financiară și tehnică cu țările terțe; asocierea țărilor și teritoriilor de peste mări.

De la momentul înființării Uniunii Europene, Comunitatea Economică Europeană (CEE) a fost redenumită Comunitatea Europeană (CE) – după cum se poate observa din enumerarea de mai sus, sfera de cuprindere a acestei „Comunități” excedea deja în mod clar economicul, pătrunzând în domenii adiacente.

Pe lângă domeniile reglementate de Tratatul pe care de la momentul Maastricht nu-l mai numim „al CEE”, ci al „CE”, din pilonul I „comunitar” mai făceau parte cărbunele și oțelul și energia atomică, reglementate în

continuare de propriile tratate. Din anul 2002 însă cărbunele și oțelul au trecut sub imperiul Tratatului CE, ca un domeniu în plus de reglementare, pe lângă celelalte, deoarece, spre deosebire de Tratatul CE și de Tratatul CEEA, Tratatul CECO, încheiat pe durată determinată, a expirat. În consecință, începând din anul 2002, pilonul I comunitar cuprinde domeniile reglementate de Tratatul CE și de Tratatul CEEA.³

Pilonul al II-lea cuprindea politică externă și de securitate comună, ale cărei obiective erau apărarea valorilor comune, a intereselor fundamentale, a independenței și integrității Uniunii, menținerea păcii și consolidarea securității internaționale, precum și promovarea cooperării internaționale.⁴

Pilonul al III-lea, ca urmare a unei modificări ulterioare a tratatelor (prin care, după cum spuneam mai sus, vizele, azilul și imigrația au fost scoase din Tratatul UE și inserate în Tratatul CE), reglementa cooperarea polițienească și judiciară în materie penală în lupta împotriva fraudei de dimensiuni internaționale, a terorismului, a traficului de droguri și a altor forme grave de criminalitate internațională.

Se poate observa cu ușurință că, din punct de vedere strict juridic, sintagma „drept comunitar” putea fi folosită numai pentru a acoperi corpul de drept care reglementa domeniile din cadrul pilonului I; pentru normele adoptate în cadrul pilonilor al II-lea și al III-lea, sintagma „drept al Uniunii” era cea adecvată. Cu toate acestea, în practică și informal sintagma „drept comunitar” este uneori extinsă și la cele două domenii reglementate de Tratatul UE, așa cum „Comunități” sau „Comunitatea” este folosită uneori în sens generic, alternativ pentru „Uniunea Europeană”, deși sunt noțiuni care corespund unor structuri complet diferite. Pe parcursul acestei lucrări însă, sintagme precum „drept comunitar” și „act comunitar” vor fi folosite în sens strict, adică referitor la fostul pilon I.

Frontonul. În fine, elementul care unea cei trei piloni, așa-zisul „fronton”, era setul unic de instituții menite să asigure coerența și continuitatea acțiunilor întreprinse în vederea atingerii obiectivelor propuse, prin respectarea și dezvoltarea „*acquis*-ului comunitar”, după cum era numit în mod comun corpul de drept comunitar în vigoare. De asemenea, comune celor trei piloni erau și mecanismele pentru modificarea dispozițiilor care îi reglementau și pentru extinderea Uniunii.

³ A se vedea schema de la p. 43 din *T. Ștefan, B. Andreșan, Drept comunitar*, Ed. C.H. Beck, București, 2007.

⁴ Art. 11 TUE.

Diferența dintre piloni. Care este explicația diferențierii între domeniul economic, cel al externelor și cel al cooperării în materie penală? De ce nu putem afirma pur și simplu că Tratatul privind Uniunea Europeană nu a făcut altceva decât să adauge două domenii importante la cele deja predominant economice existente sub tratatele anterioare? De ce sunt mereu privite și tratate distinct cele trei mari categorii de activități? Pe scurt, deoarece modul în care se coopera la nivel european în cadrul pilonului I comunitar era diferit de modul în care se coopera în cadrul celorlalți doi piloni. Pilonii al II-lea și al III-lea au fost sculptați după modelul organizațiilor internaționale clasice, ca forme de colaborare în care deciziile se iau la nivel interguvernamental (în cadrul Consiliului) cu unanimitate, pe când în cadrul pilonului I comunitar deciziile se luau în mare parte prin majoritate calificată, cu implicarea Parlamentului European. Cu alte cuvinte, în cele două domenii sensibile pentru suveranitatea națională, statele aveau drept de veto, pe când în celelalte domenii se putea trece peste voința unuia sau mai multor state care votau împotriva, câtă vreme majoritatea calificată era întrunită potrivit regulilor expres prevăzute în Tratatul CE. Strâns legat de aceasta, tipurile de acte care puteau fi adoptate în fiecare dintre cei trei piloni erau diferite, cu efecte juridice diferite. În al treilea rând, rolul Curții de Justiție a Comunităților Europene era diferit de la un pilon la altul: majoritatea competențelor sale erau exercitate în pilonul I; cât despre procedura preliminară, în pilonul al II-lea nu avea deloc competență, iar în pilonul al III-lea competența în acest sens era condiționată.

Instituțiile UE. Instituțiile responsabile cu realizarea obiectivelor propuse erau (și sunt în continuare) Parlamentul European, Consiliul, Comisia, Curtea de Justiție și Curtea de Conturi. Pe lângă acestea, au fost create prin acte ale instituțiilor comunitare și alte entități și agenții de monitorizare în diverse domenii, precum Agenția pentru Mediu sau Agenția pentru Drepturi Fundamentale. Am putea spune, foarte simplificat, că în procesul decizional și legislativ Consiliul exprima interesele statelor membre, Comisia – interesul comun (al Comunității și Uniunii), Parlamentul – interesele popoarelor, iar Curtea de Justiție – principiul statului de drept.

Trei reguli sau principii au fost enunțate pentru funcționarea acestor instituții: 1) principiul atribuirii de competențe (exercitarea competențelor numai în temeiul și în limitele stabilite de tratatele constitutive); 2) principiul subsidiarității – în domeniile care nu sunt de competența sa exclusivă (acestea din urmă foarte puține), Comunitatea nu intervine decât în

cazul și în măsura în care obiectivele acțiunii preconizate nu pot să fie realizate într-un mod satisfăcător de către statele membre, însă pot fi realizate mai bine la nivel comunitar din cauza dimensiunilor sau efectelor acțiunii preconizate; 3) principiul proporționalității – acțiunea Comunității nu depășește ceea ce este necesar în vederea atingerii obiectivelor Tratatului CE.

*Parlamentul European*⁵ era constituit din 736 de membri, reprezentanți ai celor aproape 500 de milioane de cetățeni ai UE, aleși pentru un mandat de 5 ani prin vot universal direct în toate statele membre. România are 33 de membri în Parlamentul European, potrivit condițiilor stabilite în Tratatul de aderare. Reprezentanții aleși nu se grupează în Parlament după cetățenie, ci după partide politice, care reflectă în mare preferințele ideologice de la nivel național. Principalele competențe și atribuții ale PE erau: participarea la procesul de legiferare din cadrul pilonului I; participarea la procesul de adoptare a bugetului Comunității și exercitarea controlului asupra implementării acestuia; și exercitarea controlului politic asupra modului în care Comisia sau alte instituții comunitare își îndeplineau atribuțiile.

Consiliul,⁶ denumire uzuală pentru „Consiliul Uniunii Europene”, nu trebuie confundat cu o formațiune aparte, *Consiliul European* (șefii de stat sau guvern ai statelor membre, plus președintele Comisiei), care asigură orientările politice generale ale UE, în considerarea cărora cele cinci instituții majore își exercită atribuțiile. Câteva modificări importante au fost aduse Consiliului European prin Tratatul de la Lisabona, astfel cum vom vedea în secțiunea următoare.⁷

Revenind la Consiliu, acesta a fost dintotdeauna principalul organ decizional al UE, constituit din câte un reprezentant la nivel ministerial al fiecărui stat membru, împuternicit să angajeze guvernul statului membru respectiv. Calitatea de membru al Consiliului din partea unui stat nu este fixă, ci se schimbă constant, în funcție de sectorul de activitate în discuție. Astfel, deși formal răspunde ca o instituție unitară, în practică se reunește în configurații diferite. Principalele competențe și atribuții erau: legiferarea în cadrul tuturor pilonilor, rol foarte important în cadrul pilonilor

⁵ Art. 189-201 TCE.

⁶ Art. 202-210 TCE.

⁷ Desigur, ambele formațiuni nu trebuie confundate cu Consiliul Europei, cealaltă organizație internațională dedicată integrării europene, creată în 1949, în cadrul căreia funcționează Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

al II-lea și al III-lea, unde, din cauza naturii sensibile a problemelor, Parlamentul era abia vizibil din punct de vedere decizional; participarea la procesul de adoptare a bugetului Comunității; coordonarea politicilor economice generale ale statelor membre; definirea și implementarea politicii externe și de securitate comună.

*Comisia*⁸ a fost creată pentru a urmări realizarea intereselor Comunității și era constituită din câte un reprezentant al fiecărui stat membru, la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona având 27 de membri. Comisarii își exercită funcțiile în deplină independență față de statul membru din care provin, pentru un mandat de 5 ani. Consiliul este instituția unde statele membre își trimit reprezentanți care să negocieze între ei în vederea satisfacerii cât mai depline a intereselor naționale. În schimb, Comisia este instituția care, deși formată tot din persoane nominalizate de către statele membre, negociază în favoarea intereselor comune cu statele membre (precum și cu țări terțe sau alte organizații internaționale) care încearcă, separat sau în cadrul Consiliului, să-și avanseze fiecare propriile interese.

Cea mai importantă atribuție a Comisiei a fost inițiativa legislativă exclusivă de care se bucura în cadrul pilonului I, fapt deosebit de semnificativ: deși competența de adoptare a actelor comunitare aparținea în general Consiliului sau Consiliului și Parlamentului împreună, acestea nu își puteau exercita competența decât asupra unui text redactat de instituția care reprezenta interesele comune ale Uniunii.⁹ În cadrul pilonilor al II-lea și al III-lea, Comisia nu se mai bucura de inițiativă legislativă exclusivă, ci împărțea această competență cu statele membre (trăsătură care evidențiază din nou natura aparte a domeniilor reglementate în cadrul acestor doi piloni).

*Curtea de Justiție a Comunităților Europene și Tribunalul de Primă Instanță*¹⁰ au fost înființate în scopul de a asigura, în cadrul competențelor atribuite, respectarea legii în interpretarea și aplicarea Tratatului CE.¹¹ Curtea de Justiție este compusă din câte un judecător de fiecare stat membru, adică, înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, 27 de judecători, asistați de 8 avocați generali (AG). Ei sunt desemnați de fiecare

⁸ Art. 211-219 TCE.

⁹ A. Arnulf ș.a., *European Union Law*, ed. a V-a, Sweet & Maxwell, Londra, 2006, p. 40.

¹⁰ Art. 220-245 TCE.

¹¹ Art. 220 TCE.

stat membru din rândul juriștilor care oferă toate garanțiile de independență și care întrunesc condițiile cerute pentru exercitarea, în țările lor, a celor mai înalte funcții jurisdicționale sau a căror competență este recunoscută. Tribunalul de Primă Instanță, înființat în 1988 și funcțional din 1989, are același număr de membri (cu posibilitatea creșterii sale), dar nu dispune de avocați generali permanenți. Potrivit Regulamentului de procedură, la nevoie, un judecător (mai puțin președintele Tribunalului) îndeplinea rolul de avocat general. În ceea ce privește competențele concrete ale celor două instanțe, enumerarea lor aici ar întrerupe prezentarea succintă a principalelor trăsături ale UE; în același timp, este mai potrivită în contextul discuției despre rolul instanțelor europene și cel al instanțelor naționale.¹²

În fine, trebuie menționată și singura instanță specializată de până acum, Tribunalul Funcției Publice (TFP), care funcționează de la sfârșitul anului 2005. Potrivit prezentării de pe situsul său oficial,¹³ TFP „este instanța specializată în materia contenciosului funcției publice al Uniunii Europene”, adică instanța care a degrevat Tribunalul de Primă Instanță (care la rândul său degrevasse Curtea) de litigiile în primă instanță dintre Comunități și agenții lor. TFP are șapte membri, numiți de Consiliu, după ce se face apel la candidaturi și după obținerea avizului unui comitet format din personalități alese dintre foști membri ai Curții de Justiție și ai Tribunalului de Primă Instanță.

*Curtea de Conturi*¹⁴ este instituția care asigură controlul conturilor de venituri și cheltuieli ale Comunității și este constituită din câte un reprezentant al fiecărui stat membru, aleși dintre personalitățile care fac parte ori au făcut parte, în țările lor, din instituțiile de control financiar extern sau care au o calificare deosebită pentru această funcție.

Legiferare și izvoare de drept. Principalele instituții politice, Consiliul, Comisia și Parlamentul aveau rolul esențial înainte, ca și după Lisabona, în procesul de legiferare din cadrul UE. Inițiativa legislativă, gradul de implicare în acest proces, cvorumul cerut în cadrul fiecărei instituții pentru adoptarea măsurilor, toate acestea difereau în funcție de pilonul în cadrul căruia erau luate măsurile.

Diferența majoră între piloni în ceea ce privea legiferarea era că în cadrul pilonului I comunitar, în majoritatea situațiilor, Comisia avea

¹² A se vedea § 2, *infra*, p. 12.

¹³ La adresa < http://curia.europa.eu/jcms/jcms/T5_5230/.

¹⁴ Art. 246-248 TCE.

inițiativa legislativă, iar Parlamentul era implicat în adoptarea actelor, cu rol consultativ sau, din ce în ce mai mult, cu rol codecizional, alături de Consiliu. Această din urmă procedură, codecizia, prevăzută de fostul Articol 251 TCE,¹⁵ însemna că Parlamentul putea efectiv bloca o inițiativă legislativă. În cadrul celorlalți doi piloni, inițiativa legislativă aparținea Comisiei sau statelor membre, iar competența de adoptare a măsurilor specifice acestor sfere de activitate aparținea exclusiv Consiliului. Parlamentul avea numai rol consultativ în cadrul pilonului al III-lea.

Tratatele constitutive ale Comunităților și Tratatul privind Uniunea Europeană au fost și sunt cele mai importante *izvoare primare de drept*, adică au valoare „constituțională” – dacă putem împrumuta pentru această entitate internațională un concept intern – deci validitatea lor nu poate fi supusă controlului judiciar (se bucură de o prezumție absolută de legalitate) și sunt superioare tuturor celorlalte norme de drept.¹⁶ De asemenea, constituie izvoare primare de drept și tratatele de aderare ale noilor state membre, tratatele succesive de modificare a tratatelor de bază, diversele protocoale și declarații unilaterale ale statelor atașate tratatelor. Izvoarele primare de drept furnizează baza juridică în temeiul căreia instituțiile Uniunii pot adopta diverse acte necesare îndeplinirii obiectivelor propuse, iar acestea pot fi supuse controlului legalității adopțării lor în raport de normele primare așa cum pe plan intern legile pot face obiectul controlului legalității adopțării lor în raport de Constituție.

Izvoarele secundare sunt reprezentate de actele adoptate de instituțiile Uniunii în temeiul competențelor ce le sunt conferite de tratatele constitutive și, înainte de Lisabona, erau diferite în cadrul fiecărui pilon. Astfel, în cadrul pilonului I comunitar, puteau fi adoptate regulamente, directive, decizii (acte obligatorii),¹⁷ recomandări și avize (acte neobligatorii). În

¹⁵ Pentru o schemă a acestei proceduri complicate, a se vedea T. Ștefan, B. Andreșan, *Drept comunitar*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 75-76.

¹⁶ H. G. Schermers, D.F. Waelbroeck, *Judicial Protection in the European Union*, ed. a VI-a, Kluwer Law International, Haga, 2001, p. 7.

¹⁷ Nu era neobișnuit ca un regulament, o directivă sau o decizie să confere ele însele competență Comunității să adopte alte acte comunitare. În literatura de specialitate acestea au fost uneori incluse într-o categorie aparte, *izvoarele terțiare* de drept, pentru că baza lor legală nu se afla în tratatele constitutive (adică în izvoarele primare), ci în regulamentul-părinte sau directiva-cadru (adică în izvoarele secundare). Legalitatea lor depindea, deci, în primul rând, de legalitatea izvorului secundar în temeiul căruia au fost adoptate; constatarea nulității regulamentului sau directivei în temeiul căruia/căreia au fost adoptate putea atrage nulitatea lor.

cadrul pilonului al II-lea, puteau fi adoptate principii, orientări generale, strategii comune, acțiuni comune și poziții comune. În cadrul pilonului al III-lea, puteau fi adoptate poziții comune, decizii-cadru și decizii și puteau fi elaborate convenții.

Principiile generale de drept comunitar, dezvoltate de către Curtea de Justiție [precum principiul proporționalității, principiul nediscriminării, principiul certitudinii (siguranței) raporturilor juridice, principiul protejării drepturilor fundamentale ale omului] și însăși jurisprudența Curții constituie, de asemenea, izvoare de drept.

Cetățenia europeană. Ca simbol al obiectivului uniunii politice urmărit de către Uniunea Europeană, tratatul de înființare a acesteia, Tratatul de la Maastricht, a introdus noțiunea de „cetățenie europeană”. Potrivit Articolului 17 TCE, este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. Cetățenia UE nu înlocuiește cetățenia națională, ci o completează. Cetățenia europeană, astfel consacrată de Tratatul CE, conferă dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul UE,¹⁸ anumite drepturi electorale,¹⁹ dreptul la protecție diplomatică în țări terțe,²⁰ dreptul de petiționare.²¹ Grație interpretării creative pe care Curtea de Justiție a dat-o în ultimii ani Articolelor 17 și 18 TCE, conceptul de cetățenie europeană a început să depășească statutul de simbol, îmbogățind conotațiile dreptului la liberă circulație și ședere.

Carta drepturilor fundamentale ale UE. Adoptată la Nisa în anul 2000, Carta era, până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, un document cu valoare pur declarativă, o proclamație solemnă a instituțiilor UE, dar fără forță juridică obligatorie. În vreme ce nu putea fundamenta soluții în drept, prevederile sale au fost citate de avocații generali în concluziile lor și, mai rar, de instanțele Uniunii, ca temeuri suplimentare de drept care indicau existența unei viziuni comune asupra drepturilor fundamentale discutate.

Evoluții politice semnificative. Anii 2000 au văzut o preocupare crescândă la nivel politic pentru viitorul Europei. La trecerea dintre milenii, proiectul Uniunii Europene reunea 15 state europene, cu încă 12 angajate

¹⁸ Art. 18 TCE.

¹⁹ Art. 19 TCE. Pentru un studiu exhaustiv al drepturilor electorale conferite de cetățenia europeană, a se vedea *J. Shaw, The Transformation of Citizenship in the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

²⁰ Art. 20 TCE.

²¹ Art. 21 TCE.

ferm în procesul de dobândire a calității de membru; un drum lung fusese parcurs, cu împliniri și eșecuri. Modul de a stabili și a delimita precis competențele între Uniunea Europeană și statele membre, statutul Cartei drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene, simplificarea tratatelor pentru a le face mai clare, mai accesibile tuturor, rolul parlamentelor naționale în arhitectura europeană au fost discutate, printre altele, în cadrul „Convenției privind viitorul Europei”. Convenția și-a încheiat lucrările în iulie 2003, prezentând textul unui proiect de *Tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa*, semnat de statele membre la 29 octombrie 2004. Cu toate acestea, din motive diverse, a căror complexitate excede scopului prezentei secțiuni, proiectul nu a supraviețuit procesului obligatoriu de ratificare de către fiecare stat membru potrivit procedurilor constituționale interne. Popoarele Franței și Țărilor de Jos au respins Tratatul în cadrul referendumurilor organizate în vara lui 2005 și, ca urmare, procesul de ratificare a fost întrerupt și în alte state.

§.2. Uniunea Europeană după 1 decembrie 2009

În ciuda eșecului, „roata politică a continuat să se învârtă”.²² În decembrie 2007, în urma unui proces accelerat, eminent politic, în care au fost implicate numai statele membre și instituțiile comunitare, fără consultările publice, deschiderea și transparența cu care procesul de elaborare a Constituției și al Cartei drepturilor fundamentale ne obișnuiseră, a fost încheiat „Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene”, pe scurt „*Tratatul de la Lisabona*” sau „*Tratatul de Reformă*”.²³ Rapiditatea cu care s-a ajuns la un acord asupra Tratatului de la Lisabona se explică prin aceea că textul său a preluat în mare textul Constituției, lucru asupra căruia că nu s-a insistat în mod public, tocmai pentru a nu „redeschide cutia Pandorei”.²⁴ După un proces de ratificare nelipsit de emoții, Tratatul de la Lisabona a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009.

²² P. Craig, *The Treaty of Lisbon, Process, Architecture and Substance*, ELRev, 2008, vol. 33, nr. 2, p. 138.

²³ JO C306, 17.12. 2007, p. 1. Ratificat de România prin Legea 13/2008 pentru ratificarea Tratatului de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, publicată în M. Of. nr. 107 din 12 februarie 2008.

²⁴ Ibid., p. 139.

Spre deosebire de defunctul Tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa, noul tratat nu unește cele trei tratate existente (Tratatul privind Uniunea Europeană, Tratatul de instituire a Comunității Europene și Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice) într-un singur document, ci doar le aduce modificări. Așadar, vom lucra în continuare cu trei tratate. Tratatul de la Lisabona însuși nu poate fi citit, decât de către cei mai entuziaști, opacitatea sa fiind notorie. Pe de altă parte, nici nu este cazul să fie citit, pentru că este un tratat de *modificare* a tratatelor existente, deci are înfățișarea unei liste lungi de indicații privind înlocuirea unor texte cu altele, abrogarea unora sau adăugarea altora noi. Ceea ce interesează este versiunea oficială consolidată a fostelor tratate, cu modificările aduse de noul tratat.²⁵ Persoanelor care doresc să se inițieze pe cont propriu le este recomandat, pentru a-și păstra entuziasmul, să se înarmeze cu Tabelul de corespondență al articolelor, cuprins în ultima Anexă la tratat, deoarece Lisabona *renumerotează din nou*²⁶ tratatele.

În vreme ce s-a renunțat la schimbări de ordin simbolic precum însemnele Uniunii (steag, motto, imn),²⁷ la denumiri explicite ca „legi” (în loc de „regulamente”) sau „ministru de externe”, la includerea Cartei drepturilor fundamentale în însuși textul noului tratat, aspecte privite cu profundă suspiciune de sceptici, totuși schimbările de substanță precum înființarea postului de președinte al UE, existența unui ministru de externe (doar că nu sub acest nume), reducerea numărului de membri ai Comisiei, atribuirea expresă de personalitate juridică Uniunii, conferirea de

²⁵ Pe situl oficial EUR-Lex, versiunea consolidată poate fi găsită în lb. română la <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0001:01:RO:HTML>>.

²⁶ Forța pleonasmului pălește la gândul renumerotării operate (deși clar necesară), având în vedere continua relevanță a jurisprudenței, legislației și doctrinei anterioare. De exemplu, de la 1 decembrie 2009 vorbim despre „Articolul 267 TFUE (fost 234 TCE, fost 177 TCEE)”.

²⁷ Belgia, Bulgaria, Germania, Grecia, Spania, Italia, Cipru, Lituania, Luxemburg, Ungaria, Malta, Austria, Portugalia, România, Slovenia și Slovacia au declarat că „drapelul reprezentând un cerc cu douăsprezece stele aurii pe fond albastru, imnul extras din "Oda Bucuriei" din Simfonia a IX-a de Ludwig van Beethoven, deviza "Unită în diversitate", euro ca monedă a Uniunii Europene și ziua Europei sărbătorită pe data de 9 mai, continuă să reprezinte pentru aceste state simbolurile apartenenței comune a cetățenilor Uniunii Europene și ale legăturii lor cu aceasta.” (Declarația nr. 52 anexată la Tratatul de la Lisabona).

forță juridică Cartei drepturilor fundamentale, aderarea UE la CEDO sunt reflectate în continuare în noul tratat.²⁸

Dispariția Comunității Europene. De la 1 decembrie 2009, Uniunea Europeană s-a substituit și a succedat Comunității Europene.²⁹ *Tratatul de instituire a Comunității Europene (TCE) a fost redenumit „Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene” (TFUE), ca urmare a „dispariției” Comunității Europene.*³⁰

Noul Articol 47 TUE prevede că *Uniunea va avea personalitate juridică*, o prevedere care reflectă în Tratat o stare de fapt deja existentă în mare parte, în ciuda faptului că până acum numai Comunitatea avea personalitate juridică (aceasta nu era extinsă și asupra pilonilor al II-lea și al III-lea). În temeiul noului articol, UE va avea capacitate juridică și procesuală pe plan internațional.³¹

Dispariția pilonilor. Una dintre cele mai importante modificări pe care le aduce Tratatul de la Lisabona este cea structurală – *pilonul al III-lea dispăre din TUE*, desăvârșindu-se astfel ceea ce s-a început acum zece ani. Într-adevăr, prin Tratatul de la Amsterdam, unul dintre tratatele de modificare a TUE și TCE, parte din pilonul al III-lea (vizele, azilul, imigrarea și cooperarea în materie civilă) a fost scoasă de sub incidența TUE și trecută sub incidența TCE. De aceea de la o vreme unele aspecte ale cooperării în materie civilă sunt reglementate (și) prin regulamente comunitare, și nu prin convenții internaționale, deoarece materia a trecut sub incidența metodelor de legiferare din pilonul I. Tratatul de la Lisabona, la zece ani distanță, încheie procesul, unind întreg pilonul al III-lea cu pilonul I și supunând întreaga materie regulilor „federalizatoare” ale pilonului I.

În ceea ce privește pilonul al II-lea, *politica externă și de securitate comună rămâne în continuare reglementată de TUE*, inclusă într-un titlu care privește acțiunea externă a Uniunii în general. Modul său interguvernamental de reglementare este același, așa încât se poate afirma că în

²⁸ Pe larg, *G. de Búrca*, The EU on the Road from the Constitutional Treaty to the Lisbon Treaty, Jean Monnet Working Paper, nr. 03/2008, p. 9-10.

²⁹ Art. 1 TUE, versiunea consolidată ca urmare a modificărilor aduse de Tratatul de la Lisabona.

³⁰ Subzistă însă Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (CEEA).

³¹ „Faptul că Uniunea Europeană are personalitate juridică nu o va autoriza în niciun fel să legifereze sau să acționeze în afara competențelor care îi sunt conferite de către statele membre prin tratate.” (Declarația nr. 24 anexată)

realitate domeniul respectiv a rămas organizat în cadrul unui „pilon” distinct.³²

Revenind la pilonul al III-lea, toate problemele legate de cooperarea polițienească și judiciară în materie penală au fost deci alăturate prevederilor referitoare la vize, azil, imigrare și alte politici legate de libera circulație a persoanelor din fostul pilon I. Întreg domeniul „internelor” devine unul dintre domeniile de reglementare ale TFUE (fostul Tratat CE), sub titlul „Spațiul de libertate, securitate și justiție”. Aducerea acestui domeniu în totalitate sub incidența procedurilor caracteristice fostului pilon I, în care Parlamentul European deține un rol atât de important, și sub controlul Curții de Justiție, are efectul benefic de a supune măsurile adoptate unui control democratic și judiciar care lipsea până acum. Pe de altă parte, nu va mai fi necesară întrunirea unanimității în Consiliu pentru adoptarea actelor (cu excepția dreptului familiei), cu consecința că statele pierd dreptul de veto, adică vor fi ținute să respecte și să implementeze măsuri la a căror adoptare s-au opus.³³

Spațiul de libertate, securitate și justiție cuprinde:

- controlul la frontiere, dreptul de azil și imigrarea;³⁴
- *cooperarea în materie civilă*, inclusiv în materia dreptului familiei, cu competența pentru Parlamentul European și Consiliu de a adopta măsuri care urmăresc să asigure: recunoașterea reciprocă între statele membre a deciziilor judiciare și extrajudiciare și executarea acestora; comunicarea și notificarea transfrontalieră a actelor judiciare și extrajudiciare; compatibilitatea normelor aplicabile în statele membre în materie de conflict de legi și de competență; cooperarea în materie de obținere a probelor; accesul efectiv la justiție; eliminarea obstacolelor din calea bunei desfășurări a procedurilor civile, la nevoie prin favorizarea compatibilității normelor de procedură civilă aplicabile în statele membre; dezvoltarea unor metode alternative de soluționare a litigiilor; sprijinirea formării profesionale în domeniu a magistraților și a personalului din justiție;³⁵

³² P. Craig, *The Treaty of Lisbon, Process, Architecture and Substance*, ELRev, 2008, vol. 33, nr. 2, p. 142-143.

³³ *House of Lords – European Union Committee*, *The Treaty of Lisbon: an impact assessment*, 13 martie 2008, p. 113-115.

³⁴ Art. 77-80 TFUE.

³⁵ Art. 81 TFUE (fost 65 TCE).

▪ *cooperarea în materie penală*, cu competența pentru Parlamentul European și Consiliu de a adopta măsuri privind instituirea unor norme și proceduri care să asigure recunoașterea, în întreaga Uniune, a tuturor categoriilor de hotărâri judecătorești și decizii judiciare; prevenirea și soluționarea conflictelor de competență între statele membre; sprijinirea formării profesionale în domeniu a magistraților și a personalului din justiție; facilitarea cooperării dintre autoritățile judiciare sau echivalente ale statelor membre în materie de urmărire penală și executare a deciziilor. În măsura în care este necesar pentru a facilita recunoașterea reciprocă a hotărârilor judecătorești și a deciziilor judiciare, precum și cooperarea polițienească și judiciară în materie penală cu dimensiune transfrontalieră, pot fi adoptate *directive*³⁶ în vederea stabilirii de norme minime referitoare la admisibilitatea reciprocă a probelor între statele membre, drepturile persoanelor în procedura penală, drepturile victimelor criminalității, precum și alte elemente speciale ale procedurii penale pe care Consiliul le identifică în prealabil printr-o decizie.³⁷ În plus, vor putea fi adoptate directive cu privire la definirea infracțiunilor și a sancțiunilor în domenii ale criminalității de o gravitate deosebită de dimensiune transfrontalieră, ce rezultă din natura sau impactul acestor infracțiuni ori din nevoia specială de a le combate pornind de la o bază comună. Pe lângă domeniile deja existente (criminalitatea organizată, terorismul și traficul ilicit de droguri), sunt enumerate limitativ și următoarele domenii: traficul de persoane și exploatarea sexuală a femeilor și a copiilor, traficul ilicit de arme, spălarea banilor, corupția, contrafacerea mijloacelor de plată și criminalitatea informatică.³⁸

În mod firesc, actele instituțiilor și agențiilor Uniunii adoptate în temeiul TUE, precum și convențiile încheiate între statele membre în cadrul pilonilor al II-lea și al III-lea înainte de intrarea în vigoare a

³⁶ Un începător în studiul acestei materii ar spune fără ezitare că directiva este instrumentul pilonului I, deci este imposibil ca o măsură în domeniul cooperării în materie penală să fie luată sub forma unei directive sau a unui regulament – doar se știe că decizia-cadru este „directiva pilonului al III-lea”. Iată, așadar, una din modificările aduse de noul tratat în materia actelor Uniunii și o urmare a faptului că pilonul al III-lea nu mai este: decizia-cadru nu mai există, măsurile în domeniul cooperării în materie penală vor putea fi luate de la 1 decembrie 2009 (și) sub forma directivelor, cu toate consecințele care decurg din natura acestora.

³⁷ Art. 82 TFUE [fost 31 alin. (1) lit. (a)-(d) TUE].

³⁸ Art. 83 TFUE [fost 31 alin. (1) lit. (e) TUE].

Tratatului de la Lisabona vor continua să producă efecte juridice atât timp cât nu sunt abrogate, anulate sau modificate.³⁹

O altă noutate în domeniu constă în conferirea de competență Comisiei de a introduce și în domeniul cooperării în materie penală acțiuni în constatarea neîndeplinirii obligațiilor de către statele membre, competențe pe care până acum le deținea numai pentru domeniile acoperite de Tratatul CE în temeiul Articolului 226 TCE. Competența funcționează numai pentru actele adoptate după intrarea în vigoare a noului tratat și pentru modificările aduse la acte deja existente. Pentru actele deja existente, competența va fi activată de-abia la sfârșitul unei perioade de tranziție de 5 ani de la data intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona, mai puțin dacă suferă modificări.⁴⁰

Pentru întâia dată, se prevede la nivel de tratat *posibilitatea creării unui Parchet European*, în scopul combaterii infracțiunilor care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii. Astfel, Consiliul, hotărând în unanimitate, după aprobarea Parlamentului European, poate adopta un regulament în acest sens. Parchetul European ar avea competența de a cerceta, urmări și trimite în judecată, după caz în colaborare cu Europol, autorii și coautorii infracțiunilor care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii. Aceasta înseamnă că ar și exercita în fața instanțelor competente ale statelor membre acțiunea publică în legătură cu aceste infracțiuni.⁴¹

Modificări instituționale. O serie de modificări importante sunt cele de natură instituțională, unele dintre ele imediat operaționale, altele intrând în vigoare abia începând cu 1 noiembrie 2014.

Președinția Consiliului European deja nu mai este exercitată prin rotație, o dată la 6 luni, ca până acum. Avem de aici înaintea un „președinte al Consiliului European”, ales după intrarea în vigoare a noului tratat de către Consiliul European pentru un mandat de 2 ani și jumătate, care poate fi reînnoit o dată.⁴² Președintele Consiliului European exercită puterea politică, alături de președintele Comisiei. Deținătorul funcției prezidează și impulsionează lucrările Consiliului European, pe care le pregătește, acționează pentru „facilitarea coeziunii și a consensului în

³⁹ Art. 9 din Protocolul (nr. 36) privind dispozițiile tranzitorii.

⁴⁰ Art. 10 alin. (1)-(3) din Protocolul (nr. 36) privind dispozițiile tranzitorii.

⁴¹ Art. 86 TFUE.

⁴² Primul președinte este Herman van Rompuy, politician flamand, fost prim-ministru al Belgiei între 30 dec. 2008 – 25 nov. 2009.

cadru Consiliului European” și prezintă Parlamentului European un raport după fiecare reuniune a Consiliului European. De asemenea, asigură reprezentarea externă a Uniunii în probleme referitoare la politica externă și de securitate comună, fără a aduce atingere atribuțiilor Înalțului Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate (titlu care a înlocuit pe cel de „ministru de externe al UE” ales în Constituție).⁴³ În vreme ce rolul acordat președintelui Consiliului European exprimă o realitate deja existentă în sensul că și până acum Consiliul European era cel care definea orientările politice ale Uniunii, rămâne de văzut influența politică reală pe care o va putea aduce crearea acestui post nominal, dincolo de simbolism, în lipsa (deocamdată) a unor puteri executive concrete. În legătură cu ocuparea postului, statele mai mici și-au manifestat deja îngrijorarea în legătură cu faptul că, prin metoda alegerii, este foarte posibil ca în viitor statele mari să monopolizeze funcția.

Cât despre *Consiliu*, președinția acestuia va fi exercitată în continuare prin rotație, cu excepția Consiliului pentru Afaceri Externe, care este prezidat de Înalțul Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate. De la 1 noiembrie 2014 anumite schimbări se vor produce în modul de calcul al majorității calificate ca procedură de vot în Consiliu.⁴⁴

Începând cu 1 noiembrie 2014, *Comisia* nu va mai cuprinde câte un resortisant al fiecărui stat membru, ci va fi compusă dintr-un număr de membri corespunzător cu două treimi din numărul statelor membre, atât timp cât Consiliul European nu decide modificarea acestui număr, hotărând în unanimitate. Membrii Comisiei vor fi aleși dintre resortisanții statelor membre în conformitate cu un sistem de rotație „strict egal între

⁴³ Art. 15 TUE, versiunea consolidată ca urmare a modificărilor aduse de Tratatul de la Lisabona. Probabil că în mod uzual și informal i se va spune tot „ministru de externe”, din cauza titulaturii oficiale prea lungi. Prima persoană care ocupă această funcție este Catherine Ashton, Baroană Ashton de Upholland, politician Laburist din Marea Britanie, fost comisar european pentru comerț exterior, membru al Consiliului Coroanei Britanice, fost lider al Camerei Lorzilor și Lord Președinte al Consiliului Coroanei în primul cabinet condus de Gordon Brown, numit în iunie 2007.

⁴⁴ Art. 16 TUE, versiunea consolidată ca urmare a modificărilor aduse de Tratatul de la Lisabona. Dispozițiile tranzitorii privind definiția majorității calificate care se aplică până la 31 octombrie 2014, precum și cele care se vor aplica în perioada 1 noiembrie 2014 – 31 martie 2017 sunt prevăzute în Protocolul (nr. 36) privind dispozițiile tranzitorii.

statele membre, care să reflecte diversitatea demografică și geografică a tuturor statelor membre”, stabilit de către Consiliul European.⁴⁵ Desigur că aceasta este o modificare semnificativă; rămâne de văzut dacă atât speranțele în sensul creșterii coerenței și eficienței instituției, cât și temerile în sensul scăderii legitimității sale, se vor dovedi întemeiate. Comisia care și-a început mandatul în 2009 rămâne neschimbată, fiind compusă din câte un resortisant al fiecărui stat membru, președintele Comisiei și Înalțul Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate, care este și unul dintre vicepreședinții Comisiei.

O altă schimbare se referă la președintele Comisiei. Spre deosebire de modalitatea actuală a numirii acestuia, s-a optat pentru alegerea sa indirectă, de către membrii Parlamentului European. Cu toate acestea, în realitate noua procedură nu diferă de procedura de numire curentă. Astfel, „ținând seama de alegerile pentru Parlamentul European și după ce a procedat la consultările necesare”, Consiliul European, hotărând cu majoritate calificată, va propune Parlamentului European un candidat la funcția de președinte al Comisiei, care va fi ales de Parlamentul European cu majoritatea membrilor care îl compun. În cazul în care acest candidat nu va întruni majoritatea, Consiliul European, hotărând cu majoritate calificată, va propune, în termen de o lună, un nou candidat, care va fi ales de Parlamentul European în conformitate cu aceeași procedură. Consiliul, de comun acord cu președintele ales, va adopta lista celorlalte personalități pe care le propune pentru a fi numite membri ai Comisiei. Președintele Comisiei, Înalțul Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate și ceilalți membri ai Comisiei vor fi supuși, în calitate de organ colegial, unui vot de aprobare al Parlamentului European. Pe baza acestei aprobări, Comisia va fi numită de Consiliul European.⁴⁶

Rolul *Parlamentului European* este consolidat, în principal ca urmare a extinderii procedurii codeciziei (prevăzută de fostul Articol 251 TCE) la o mare parte din domeniile acoperite de TFUE. Redenumită „procedura legislativă ordinară”, reglementată de noul Articol 294 TFUE, devine regula pentru adoptarea „actelor legislative” ale Uniunii – noua denumire a actelor adoptate în cadrul TFUE.

⁴⁵ Art. 17 alin. (5) TUE, versiunea consolidată ca urmare a modificărilor aduse de Tratatul de la Lisabona.

⁴⁶ Art. 17 alin. (7) TUE, versiunea consolidată ca urmare a modificărilor aduse de Tratatul de la Lisabona.